

ОЛЕКСАНДР СТЕГНІЙ,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу методології і методів соціології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR STEGNIJ,

Doctor of Sciences in Sociology, Leading Research Fellow at the Department of Methodology and Methods of Sociology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

o.stegniy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7829-127X>

Екологічна громадська думка: методологічні засади дослідження

Фізична природа є першим необхідним оточенням соціального світу, оскільки люди як біологічні створіння живуть в певному просторі та часі, використовують природні ресурси та впливають на природні умови. Тим самим природа, за влучним виразом П. Штомпки, виконує функцію неминучого «контейнера», в якому «вміщується» соціальне життя (Sztompka, 1994). Відтак, відносини природи і суспільства необхідно розглядати як двосторонні, взаємні. Природа створює простір для людської діяльності, який може бути розширений завдяки «олюдненню природи». З іншого боку, зворотний вплив практики на довкілля може бути несприятливим і навіть руйнівним (знищення лісів, регулювання течій річок, забруднення повітря тощо). Поряд із цим так звані хвороби цивілізації, погіршення здоров'я, зниження витривалості людей свідчать, що внутрішня, спадкова організація (природа) індивідів також відчуває на собі несприятливий вплив власних дій.

Поява глобальних екологічних проблем як ключових питань політики світової спільноти символізує дедалі більше усвідомлення проблематичних відносин між сучасними промислово розвиненими суспільствами та фізичним середовищем, від якого вони залежать. Визнання того, що людська діяльність змінює екосистеми, від яких залежить наше існування та існування всіх інших живих видів, а також визнання необхідності досягнення більш екологічно збалансованих форм суспільного розвитку дають підстави говорити про формування екологічно обґрунтованого світогляду. Тому цілком закономірно, що в новітній час дослідження екологічної проблематики засобами масових опитувань набуло

Цитування: Стегній, О. (2024). Екологічна громадська думка: методологічні засади дослідження. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 111–136, <https://doi.org/10.15407/sociology2024.02.111>.

досить значного поширення, що не останньою чергою пов'язане із завершенням інституціоналізації відповідного напрямку галузевої соціології.

У дослідженні екологічних орієнтацій громадської думки слід враховувати, що у статусно-ієрархічній структурі соціальних цінностей екологічні цінності посідають далеко не першорядне місце. Це перешкоджає екологізації масових соціальних практик та участі пересічних громадян у процесі інституціоналізації екологічних інтересів. Поряд із тим, екологічні проблеми, передусім екологічні умови проживання, викликають достатньо негативну емоційну оцінку серед більшості населення різних країн, що об'єктивно стимулює звернення суспільної уваги до необхідності розв'язання проблем, які безпосередньо стосуються екологічної безпеки проживання людини (Echavargen, 2017).

Роль соціологічних досліджень у розв'язанні соціально-екологічних проблем розкривається через основні функції соціології доквілля, реалізація яких сприятиме успішному виконанню цього складного завдання. Йдеться про необхідність розроблення теоретичної моделі взаємодії людини з довкіллям, що об'єднує природу, техносферу і соціум. Побудова моделі соціобіотехносфери, опис та аналіз чинників функціонування та розвитку цієї системи, прогнозування наслідків антропогенного впливу на всі її складові вимагає міждисциплінарного підходу, в якому роль сполучної ланки може відігравати соціологія доквілля. Нагромаджуючи теоретичну та емпіричну інформацію про обізнаність респондентів з принципами сталого розвитку та готовність їх дотримуватися, про стан екологічної культури соціуму, про особливості екологічної свідомості різних соціальних груп, соціологія доквілля сприяє екологізації різних сфер суспільного життя.

Мета статті — на підставі структурного аналізу інструментарію зарубіжних моніторингових емпіричних досліджень виявити методологічні засади основних дослідницьких підходів до вимірювання і дослідження екологічної громадської думки з метою подальшого використання та адаптації в моніторингу українського суспільства, яке перебуває в умовах поступально-зворотного транзиту до ліберальної демократії¹. Враховуючи значну чисельність зарубіжних опитувань з різноманітних аспектів екологічної тематики, автор свідомо обмежується аналізом лише найвагоміших *довготривалих моніторингових досліджень* з цієї проблематики, які пройшли належну соціологічну апробацію та отримали визнання міжнародної професійної спільноти.

Стислий екскурс соціологічного дослідження екологічної громадської думки

Зростання суспільної уваги до екологічних проблем припадає на 1960-ті роки, а масове святкування у США першого «Дня землі» 22 квітня 1970 року засвідчило, що екологічна проблематика посіла важливе місце в публічному про-

¹ Така траєкторія суспільно-політичного розвитку українського суспільства дістала назву «режимної петлі» (докл. див.: Мадьяр, Б., Мадлович, Б. (2023). *Посткомуністичні режими: актори, інституції та динаміка. Короткий путівник* (сс. 219–222). Бостон: Academic Studies Press).

сторі. Перші соціологічні дослідження якості довкілля як соціальної проблеми сфокусувалися на вимірюванні екологічної стурбованості щодо якості довкілля та виявленні головних причин його забруднення. Одним із першочергових завдань соціологів було з'ясування соціально-політичних передумов виникнення суспільного занепокоєння з приводу якості екологічних умов проживання. До кінця 1970-х років у США були проведені численні емпіричні дослідження, які дозволили встановити соціальне підґрунтя екологічних орієнтацій населення. Найкращими предикторами масової екологічної стурбованості виявились освіта, вік, політична ідеологія (лібералізм), а також місце проживання в міській місцевості та ідентифікація з політичною партією демократів, і наведені чинники залишалися стабільними щонайменше впродовж десятиліття (Van Liere et al., 1980).

Дослідження першої половини 1990-х років дали змогу соціологам визначити чотири базові рівні прихильності громадськості до екологічних проблем. Найбільш стурбовані станом довкілля загалом або окремими екологічними проблемами беруть особисту участь у розв'язанні екологічних проблем через природоохоронні акції, інформування, освіти. Це ядро екологічного руху. Симпатички екологічного руху — громадяни, котрі висловлюють прихильність до заходів з охорони довкілля, проте без власної безпосередньої участі. Третій сегмент становлять нейтрально налаштовані, байдужі до екологічних проблем, а четвертий — опоненти, критично налаштовані, серед яких власники екологічно небезпечних виробництв та працевлаштовані на таких виробництвах (Dunlap, 1995).

У цей же період започатковуються крос-національні дослідження громадянської стурбованості станом довкілля, серед яких варто виокремити глобальне опитування *Gallup* «Здоров'я планети» (1992), перший екологічний модуль Міжнародної програми соціального дослідження (1993), хвилю Дослідження світових цінностей, яка містила кілька екологічних індикаторів (1990–1993).

Доступ до мультинаціональних баз емпіричних даних стимулював значний соціологічний інтерес до дослідження екологічної стурбованості на міжнаціональному та глобальному рівнях. Одним із перших розглянутих питань був вплив національного достатку та постматеріальних цінностей на турботу громадян про довкілля, оскільки попередні дослідження в Європі припускали, що екологізм виник значною мірою як результат матеріального достатку та появи супутніх постматеріальних цінностей після Другої світової війни. Однак висновки згаданого опитування *Gallup* поставили під сумнів таку гіпотезу, оскільки виявилось, що громадяни бідних країн більше, ніж заможних, стурбовані багатьма аспектами екологічних проблем. Наукові дискусії спричинили проведення спеціального Форуму про роль постматеріальних цінностей у формуванні глобального екологічного занепокоєння, який було організовано журналом *Social Science Quarterly* у березні 1997 року. Дебати тривали між прихильниками різних версій «гіпотези достатку», яка розглядає екологічну стурбованість як похідну індивідуального та національного достатку (Franzen, 2003), та «гіпотези глобалізації», яка розглядає екологічну стурбованість як похідну достатньої обізнаності щодо серйозної екологічної деградації (Dunlap, York, 2008).

Дослідження громадської думки щодо проблем довкілля продовжують залишатися основним елементом соціології довкілля і, звичайно, нині проводяться в багатьох країнах світу. До теоретичних здобутків соціології довкілля варто віднести уточнення концептів «екологічного ставлення» (environmental attitudes) та «екологічного занепокоєння» (environmental concern), які зазвичай ототожнюють, хоча окремі дослідники (як-от німецький соціолог Карл Вернер Бранд) надають перевагу дефініції «екологічна свідомість» (environmental consciousness); здобутком є також використання та розроблення соціально-психологічних моделей для прогнозування такого занепокоєння та екологічної поведінки (Ester, Van der Meer, 1982). Для редукції різноманітних тлумачень концепту «екологічне занепокоєння» та встановлення його зв'язку з екоатрибутивним патерном поведінки американський соціолог Томас Геберлайн застосував соціально-психологічну теорію «модель активації норми» (norm-activation model). Зазначена теорія набула розширеного застосування в нових напрямках досліджень і створила підґрунтя для з'ясування джерел екологічної поведінки (див.: Vandenberg, 2005).

Т. Геберлайн стверджував, що поява «земельної етики» (land ethic) дозволяє встановити відмінність між людськими та екологічними наслідками екологічної поведінки, відмінність якій приписують стимулювання пошуку «біосферного» разом з іншими більш традиційними «егоїстичними» та «альтруїстичними» цінностями (Heberlein, 2012). Базова модель Геберлайна отримала низку доповнень у роботах його послідовників і поступово перетворилась у теорію екологічного активізму «Цінності–Переконання–Норми» (VBN). Зазначена теорія передбачає вимірювання трьох типів цінностей, переконань (часто вимірюваних за шкалою нової екологічної парадигми) та норм (як спочатку було запропоновано Геберлайном) і наразі є найбільш широко використовуваною теоретичною моделлю для пояснення екоатрибутивного патерну поведінки, щоправда переважно серед психологів (Best, Mayerl, 2013).

Достатньо продуктивним для з'ясування впливу соціального контексту на екологічний активізм є звернення до теорії П'єра Бурдьє про габітус¹. За зміни позиції у структурі соціального простору наявний габітус перестає бути адекватним для подальшого здійснення практик. Такий стан П'єр Бурдьє визначає як «гістерезис» — «шляхи, якими габітус може окреслити умови своєї генези й відповідати вимогам сучасних умов» (Bourdieu, 1977: р. 159). Це свідчить на користь автономності, креативності та рефлексійності агента. Найвиразніше такі ситуації проявляються під час стрімких структурних змін всередині суспільства, суспільних і соціальних трансформацій. У новітній розвідці М. Алам зазначає, що у контексті екологічних протестів гістерезис виникає через невідповідність між проекологічними цінностями активістів і фактичними соціальними умовами, соціальним середовищем, в якому вони перебувають. Гістерезис стимулює мотивацію активістів до організації соціального протесту з екологічними вимогами, допомагаючи їм розпізнавати протилежні цінності в їхньому

¹ У цьому випадку габітус розглядається в його базовому визначенні як когнітивна (інтерналізована) структура.

новому соціальному оточенні (по суті, антиекологічному). Втілюючи еко-габітус в межах поля екологічної боротьби, демонструючи свою прихильність екологічним цінностям, екологічні активісти підтверджують наявність суперечності між збереженням чистого довкілля і реальною ситуацією на момент проведення екологічної акції протесту (Alam, 2021).

Останніми роками в дослідженні екологічної громадської думки на тлі традиційного статистичного аналізу кількісних даних використовують більш складний аналіз із застосуванням багаторівневого моделювання для дослідження комбінованих впливів характеристик особистісного та національного рівня на екологічну стурбованість. Проведені дослідження показують, що вияви взаємозв'язку між достатком і постматеріальними цінностями та екологічною стурбованістю можуть різнитися залежно від методів вимірювання цієї стурбованості. Причому вимірювання показників готовності платити часто дають результати, відмінні від результатів вимірювання уявної серйозності екологічних проблем або ризиків, які вони становлять (Telešiene, Gross, 2017).

Багаторівневе моделювання дало можливість дослідникам вийти далеко за межі вивчення впливу економічних умов, включивши різноманітні змінні національного рівня, такі як урбанізація, щільність населення, рівень демократизації, нерівність і становище у світовому політичному устрої, дозволяючи тестувати широкий спектр макrorівневих теоретичних перспектив поряд з постматеріальними цінностями. І що важливо, це також дало змогу екологічним соціологам досліджувати потенційні соціальні наслідки національних показників стану довкілля (рівнів забруднення, екологічних слідів¹ тощо), таким чином перетворюючи дослідження проблем довкілля на аналіз соціально-екологічної взаємодії.

У новітній час набули поширення локальні й регіональні опитування в національних межах країн, але вочевидь стрімко зростає інтерес до порівняльних, крос-національних досліджень екологічної проблематики. Артикульований політичний курс України на вступ до ЄС передбачає, поміж іншого, імплементацію принципів Європейського зеленого курсу (The European Green Deal) у вітчизняну правову систему, а в ширшому соціальному контексті — екологізацію головних сфер суспільного життя. Структурний аналіз найбільш вагомих моніторингових досліджень видається вкрай запитуваним, враховуючи важливість компаративного аналізу екологічної громадської думки населення України та громадян країн ліберальної демократії.

Світове дослідження цінностей (World Value Survey)

Глобальний довгостроковий проект *WVS* здійснюється починаючи з 1981 року всесвітньою мережею соціологів з метою дослідження динаміки соціальних цінностей та їхнього впливу на суспільний розвиток. Уперше екологічний блок із шести запитань був представлений у другій хвилі (1990–1994) і в подальші

¹ Екологічний слід (англ. ecological footprint) — міра потреб людини в екосистемах планети; стандартизований показник, що відображає попит людської популяції на природний капітал.

роки його наповнення коливалося від дванадцяти запитань у третій (1995–1998) та п'ятій (2005–2009) хвилях до максимального скорочення до трьох різних запитань в останній сьомій хвилі (2017–2022). На думку автора, екологічна проблематика в цьому довгостроковому порівняльному дослідженні виглядає фрагментованою, про що свідчить репертуар відповідних запитань. Так, у другій хвилі є перелік запитань щодо екологічної політики та актуальності захисту довкілля, натомість екологічні патерни поведінки розглядаються лише у третій хвилі, а ставлення до дихотомії «антропоцентризм vs екоцентризм» з'ясується у третій та четвертій хвилях (див. Додаток 1).

Почасти це можна пояснити проведенням окремих міжнародних досліджень з екологічної тематики (екологічних модулів) у межах Міжнародної програми соціального дослідження. Для дослідження екологічної громадської думки в WVS окремий інтерес викликає індекс постматеріалізму, який опосередковано пов'язаний з екологічною парадигмою в соціології. Не випадково ставлення респондентів до дихотомії «екологізм vs економізм» розглядається в усіх опитуваннях WVS, починаючи з третьої хвилі. Зазначений індекс розраховують з використанням двох змінних — щодо першого і другого вибору між підтриманням порядку в країні, боротьбою зі зростанням цін, можливостями народу впливати на ухвалення важливих рішень і захистом свободи слова. Така базова версія індексу дає підстави виокремити групу «матеріалістів» та «постматеріалістів», а також проміжний сегмент «змішаних» (Акуленко, Балакірева, 2020: с. 124). Цілком очевидно, що доступ до інформації, участь в ухваленні екологічно важливих рішень та доступ до правосуддя з екологічних питань створюють передумови для екологічної демократії (Kiss et al., 2006).

Екологічні модулі Міжнародної програми соціального дослідження (International Social Survey Programme)

Враховуючи високий рівень методологічної культури та якісний склад учасників цих модулів доцільно детально розглянути методологію їх здійснення та їхнє змістове наповнення. За останні три десятиріччя було проведено чотири тематичні опитування з екологічної проблематики, перше — у 1993 році, а останнє — у 2020-му. Цей досвід може бути цілком корисним для вітчизняних соціологів у самостійних дослідженнях з екологічної тематики, як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні. Результати цієї Програми є загальнодоступною базою даних, за допомоги якої можна проводити більш поглиблене вивчення різних соціальних аспектів екологічної проблематики. Той факт, що екологічні модулі ISSP мають незмінний блок запитань, свідчить на користь використання їх як чутливого інструменту вимірювання динаміки часових змін. Ця обставина є особливо важливою для екологічної сфери життєдіяльності суспільства з огляду на динаміку змін за останні два десятиліття екологічного занепокоєння населення та поглядів на екологічно дружню поведінку.

Загальна структура екологічних модулів 1993 та 2000 років охоплювала три змістові блоки з різною кількістю індикаторів — запитань. Опитувальник (модуль) включав питання, які стосуються постматеріалістичної тези, довіри до

наукових досліджень з проблем природного довкілля, готовності платити більш високі податки або більшу ціну за товари та послуги з метою захисту навколишнього природного середовища. Інші запитання модуля присвячені екологічним знанням, оцінці небезпеки для здоров'я сім'ї та стану природного довкілля окремих видів забруднень, довірі до джерел інформації з екологічної проблематики, оцінці ефективності охорони природного довкілля з боку держави, бізнесу та громадян, ставленню до екології, вербалізованій екологічній поведінці.

У перших двох хвилях увага дослідників була зосереджена переважно (порівняно з екологічною поведінкою) на атитюдах і цінностях. Такий дисбаланс, на думку редакційної групи, став недоцільним, і це було враховано у підготовці опитувальника третьої хвилі 2010 року. Було прийнято рішення окрім обов'язкових 40 запитань попередніх хвиль ввести додаткові 20 запитань. В екологічному модулі зразка 2010 року було збільшено кількість запитань щодо екологічної поведінки, враховуючи важливість двох моделей поведінки: гіпотетичної, включно з артикуляцією своєї готовності піти на поступки заради збереження довкілля, та власне реальної поведінки. Для глибшого аналізу реальної екологічної поведінки до третьої хвилі опитування включили нові запитання щодо екологічно дружньої поведінки в повсякденному житті. При цьому редакційна група звернула окрему увагу на доцільність вивчення зовнішніх соціальних чинників (або соціального контексту), які по-різному мотивують екологічні патерни поведінки. Зокрема, це може бути соціальний примус у вигляді жорсткого законодавчого зобов'язання щодо охорони довкілля або самостійне і добровільне волевиявлення громадян, готових охороняти природу.

Питання поведінки в екологічних модулях Програми безпосередньо пов'язані з вивченням *екологічної дієвості* — міри впевненості людей у тому, що їхні ставлення, поведінка та можливість діяти впливають на екологічну ситуацію. Це поняття є невіддільним аспектом для розуміння того, як люди діють в реальному житті, особливо коли вплив поведінки однієї людини для розв'язання багатьох екологічних проблем є дуже незначним, а сукупний вплив поведінки місцевої громади є доволі помітним. Тому в третьому модулі цей блок був збільшений до семи запитань: три — пов'язані з екологічною дієвістю, а чотири — з оцінюванням значущості, якої люди надають екологічним проблемам (див. Додаток 2).

У третьому екологічному модулі також з'явилася нова тема опитування — соціальна довіра, яка є визначальним мірилом наявного соціального капіталу і складовою соціально орієнтованої поведінки. Саме такий тип поведінки потрібен для розв'язання екологічних проблем, більшість з яких вимагають консолідованих зусиль громади. Якщо людина готова піти на поступки заради збереження довкілля, то відчуваючи підтримку інших членів суспільства, їй легше наважитись на цей крок. Тому питання соціальної довіри є також важливим для ефективності природоохоронної діяльності, включно з різним рівнем участі в екологічному русі (Wang et al., 2021).

Враховуючи значну увагу до проблеми зміни клімату, до екологічного модуля 2010 року поряд із запитанням про небезпеку зростання температури для природного середовища було також включено два запитання щодо причини ви-

никнення «парникового ефекту». Глобальне потепління не останньою чергою пов'язане із використанням джерел теплової енергії. Тому до третього модуля додали нове запитання про ставлення респондентів до джерел енергії, які слід використовувати в майбутньому для енергетичних потреб їхніх країн.

Порівняно з попередніми трьома модулями в четвертому з'явилися три нові тематичні блоки. Зокрема, це блок «Націоналізм» з відповідними трьома запитаннями; блок «Соціально-політична довіра», в якому серед п'яти запитань лише одне («Загальна довіра до людей») взято з попередньої хвилі опитування; блок «Цінування природи» для вимірювання термінальної цінності довкілля; а також блок «Екологічна шкода» з трьома запитаннями, який фактично замінив значно ширший перелік запитань блоку «Небезпека конкретних екологічних проблем» у першому модулі. Частина тематичних блоків четвертого модуля зазнала істотної модифікації внаслідок перегрупування запитань попередніх хвиль та додавання низки нових. Зокрема, обширний блок «Ставлення до довкілля, науки і природи» складається з дев'яти запитань, поміж яких третина є новими; блок «Поведінка респондента та захист довкілля» містить найбільшу кількість запитань (13), з яких чотири нові (див. Додаток 3). При цьому в останньому модулі цілком відсутній блок «Рівень наукових і екологічних знань», максимально представлений в ініціальному опитуванні 1993 року.

Шкала нової екологічної парадигми (The New Ecological Paradigm Scale)

Для визначення екологічного світогляду Р. Данлеп та К. Ван Лаєр розробили спеціальну шкалу вимірювання, початкова версія якої отримала назву «шкала нової *довкіллевої* парадигми» (*The New Environmental Paradigm Scale*) (Dunlap, Van Liere, 1978). Зазначена шкала складалася з 12 запитань, що мали на меті виокремити три компоненти екологічного світогляду респондента: здатність людства порушувати природний баланс (рівень антропогенного тиску на довкілля), існування обмежень соціально-економічного зростання людських спільнот (визнання обмеженості природних ресурсів) та право людства домінувати над рештою природи (поширеність антропоцентричного погляду на фізичне середовище). Апробація шкали в численних опитуваннях з екологічної тематики засвідчила ефективність її використання для дослідження структури та узгодженості різних типів екологічних світоглядів та зв'язків між ними й низкою більш конкретних екологічних установок, вірувань та поведінки (Albrecht et al., 1982; Arcury, 1990).

Водночас судити про змістову валідність цієї шкали достатньо складно з огляду на те, що сам конструкт екологічного світогляду за своєю суттю видається дещо аморфним. Говорячи про конструктну валідність шкали, її автори визнали, що лише результати конкретного дослідження дають змогу встановити — вимірюється екологічний світогляд як єдиний об'єкт чи його окремі компоненти. Головним методологічним недоліком шкали виявилася її незбалансованість: лише третина пунктів шкали були сформульовані як антропоцентричні (переконання, що природа існує насамперед для задоволення потреб людини й не має

власної цінності). Ці пункти утворювали окремий вимір (відомий як «домінування над природою»), який являв собою методологічний артефакт (Green, Citrin, 1994).

З метою усунення дисбалансу спрямованості шкали, оновлення і розширення її змісту Р. Данлеп і К. Ван Лаер у 2000 році запропонували оновлену версію (Dunlap et al., 2000). На їхнє переконання, змістове навантаження «екологічних» проблем, з якими стикається сучасний світ, значно ширше за вужче й конкретніше поняття «довкілля» проблем. З цієї причини відбувся також ребрендинг шкали, яка дістала назву — «шкала нової екологічної парадигми» (шкала НЕП). Виснаження озонового шару, зміни клімату та глобальні зміни довкілля, спричинені людською діяльністю, спонукали авторів шкали до включення нових пунктів, зосереджених на ймовірності потенційно катастрофічних змін довкілля або екологічних криз, що переслідують людство. В результаті оновлена версія отримала три додаткові пункти, які стосуються аспектів винятковості ролі людства на планеті та ставлення до глобальної екологічної кризи.

Таким чином, вдосконалена версія шкали охопила розширений спектр аспектів екологічного світогляду, надала збалансований набір позитивних та негативних суджень щодо «нової екологічної парадигми» та змінила застарілу сексистську термінологію «mankind» (здебільшого як поняття «чоловіки») на «human» (як однозначного поняття «людина»). Апробація оновленої версії в масовому опитуванні та подальший статистичний аналіз одержаних даних засвідчили, що цю шкалу можна розглядати як внутрішньо узгоджений вимірвальний інструмент з достатнім рівнем прогностичної валідності (Dunlap et al., 2000: pp. 434–436).

В оновленій версії по три пункти шкали заторкують всі п'ять аспектів екологічного світогляду: реальність меж зростання (1, 6, 11); антропоцентризм (2, 7, 12); крихкість природного балансу (3, 8, 13); відмова від винятковості людини (4, 9, 14); можливості виникнення антропогенної екологічної кризи (5, 10, 15). Серед загальної кількості тверджень вісім сформульовані як проекологічні, а сім мають антиекологічні формулювання. При цьому згода з вісьмома пунктами з *непарними* номерами вказує на проекологічний погляд (proecological view), а незгода із сімома пунктами з *парними* номерами вказує на проекологічний світогляд (proecological worldview). Наведена комбінація відповідей є свідченням того, що респондент цілковито поділяє нову екологічну парадигму щодо відносин між людством і довкіллям (див. Додаток 4). Таким чином, оновлена шкала НЕП в цілому вимірює базовий компонент системи екологічних переконань. У соціологічній літературі інтегральний показник НЕП переважно розглядається як екологічна стурбованість (environmental concern), але також як біоцентризм, екоцентризм чи екоцентричні цінності (Dunlap, 2008).

Наразі зазначена шкала є однією з найпоширеніших у світі методик дослідження екологічних світоглядних установок, яку активно використовують не тільки у США (Bernstein, 2016; Lawton, 2016), а й у різних інших країнах з метою виявлення профілів екологічного світогляду як населення загалом (Milfont et al., 2008; Thomson, 2013), так і окремих соціально-демографічних груп (Корніна, 2012; Reis Neto et al., 2021). Здійснена в Україні психометрична перевірка украї-

номовної адаптації шкали показала її відповідність англomовній версії стосовно надійності–узгодженості та свідчить про її високу ретестову надійність. Українські дослідники дійшли висновку, що інтегральний показник НЕП «є валідним для прогнозування занепокоєння екологічними ризиками та готовності особистості до участі у соціальних проєктах, спрямованих на екозбереження» (Кряж, 2021: с. 92).

Опитування американських екологічних цінностей (The American Environmental Values Survey)

У США ініціатором проведення спеціалізованих опитувань громадської думки з екологічних питань є громадська організація *ecoAmerica*¹, в центрі діяльності якої — підвищення інституційної спроможності громадських ініціатив щодо пошуку оптимальних кліматичних рішень (Hill, 2023). В цих опитуваннях для дослідження екологічних цінностей та поведінки респондентів застосовують удосконалену методологію психографічної сегментації VALS (Values, Attitudes and Lifestyles), яка поділяє суспільство на окремі сегменти за світоглядом та базується на дослідженні демографічних чинників і психологічних характеристик, які визначають поведінку населення. Мета цього проєкту полягає у виявленні психологічних рис, які зумовлюють уявлення респондентів до актуальності розв'язання екологічних проблем та ставлення до особистої участі в цьому.

В ініціальному опитуванні 2006 року було виокремлено три кластери екологічних проблем та відповідну цільову аудиторію. Глобальними екологічними проблемами переймаються респонденти, які занепокоєні знищенням природних і диких територій, харчових ланцюгів, тропічних лісів, озонового шару та долею видів, що перебувають під загрозою зникнення. Зазначена проблематика, враховуючи її концептуальну складність, найбільш ефективно може сприйматися у достатньо освічених та матеріально забезпечених верствах американського суспільства. Натомість стурбованість різноманітним забрудненням основних природних складових довкілля (повітря, води, ґрунту) є більш легкою для розуміння та прийнятною для більшості респондентів без огляду на рівень освіти та матеріального статку. Третій кластер під назвою «екологія людини» (Human Ecology) стосується всього населення країни, оскільки охоплює проблеми «олюднення природи», як-от пришвидшення темпів урбанізації, шумове забруднення, карколомне зростання автомобільного парку (The American Environmental Values Survey, 2006).

Міжнародний екологічний моніторинг *Environics* (EIEM)

Організатор та координатор цього моніторингу — канадська приватна дослідницька організація *Environics International*. Це синдикатне щорічне опитування глобальної громадської думки щодо різноманітних питань довкілля та природних ресурсів. Використовується базовий опитувальник, розроблений

¹ Про напрями активності *ecoAmerica* див.: <https://ecoamerica.org/about/#impact-report>

для ініціального опитування, здійсненого у 1997 році у більш як 24 країнах світу, включно з Україною (The Environmental Monitor, 1997). Важливість цього дослідження для вивчення орієнтацій громадської думки в Україні полягає в тому, що саме аналіз отриманих даних ініціального опитування дає змогу виокремити чотири ключові виміри, які розрізняють атитюдів та відчутним чином визначають природу (сутність) екологічної стурбованості серед різних індивідів. Йдеться про стурбованість впливом екологічного чинника на здоров'я; глобальну vs локальну стурбованість; природне довкілля й економіку; а також оцінку діяльності інститутів в екологічній сфері. З метою побудови типології масових екологічних атитюдів у цьому моніторингу використовують кластерний аналіз, який надає можливість виявити чітко окреслені психологічні сегменти різних екологічних орієнтацій (Стегній, 2012: сс. 135–140). Подібна типологізація дає змогу фіксувати весь діапазон суспільних настроїв щодо екологічної проблематики, аналізувати динаміку змін серед психологічних сегментів і тим самим визначати загальний рівень екологізації суспільства.

Моніторинг «Ставлення європейських громадян до довкілля»

У рамках загальноєвропейського проекту дослідження громадської думки *Євробарометр* починаючи з 1982 року проведено 13 тематичних опитувань з екологічної проблематики під назвою «Ставлення європейських громадян до довкілля». Перше опитування було проведено в десяти країнах ЄС дослідницькими організаціями-членами Європейського Омнібусного Дослідження (European Omnibus Survey). Ініціальне дослідження сфокусувалось на трьох важливих аспектах громадської думки мешканців ЄС, а саме: сприйняття екологічних проблем у повсякденному житті за місцем свого проживання; рівень стурбованості національними та глобальними екологічними проблемами; рівень підтримки екологічної політики з урахуванням, в разі необхідності, вищих затрат для промисловості та можливого обмеження економічного зростання (The European and their Environment, 1982).

Мета третього опитування, в якому взяли участь дванадцять країн — членів ЄС, полягала у з'ясуванні п'яти принципово важливих екологічних тем: актуальність і пріоритетність охорони довкілля; рівень занепокоєння або невдоволення щодо різних негативних впливів на довкілля; особиста участь в поліпшенні стану довкілля; екологічне інформаційне забезпечення; а також ефективність діяльності органів державної влади різних рівнів у сфері екологічної політики (Europeans and the Environment, 1992). У наступному опитуванні кількість учасників збільшилась до п'ятнадцяти, а тематика запитань доповнилась ставленням населення ЄС до «зелених податків» (Europeans and the Environment, 1995).

В останній рік минулого століття Генеральний директорат Європейської комісії ініціював проведення опитування з метою поглибленого аналізу ставлення населення країн ЄС до різних аспектів довкілля. Порівно з попередніми п'ятьма опитуваннями інструментарій змінився; з'явилися п'ятнадцять нових і сім змінених запитань. Зазначені зміни унеможливили порівняльний аналіз з певними

даними попередніх опитувань, однак, на думку організаторів, спростили формулювання запитань та підвищили чіткість їх структурної побудови (What do Europeans think about the environment, 1999).

Шоста програма дій ЄС щодо довкілля, схвалена 2002 року, сформулювала пріоритети Співдружності у короткостроковій перспективі, насамперед щодо розв'язання чотирьох основних екологічних проблем: запобігання зміні клімату; збереження рослинного та біологічного різноманіття; захист довкілля та здоров'я людей; раціональне використання природних ресурсів та утилізація відходів. Через два роки після затвердження цієї програми було проведено чергове спеціальне дослідження Євробарометра (Special Eurobarometer, 2005). Порівняно з попереднім опитуванням 2002 року істотно розширилася географія проведення з урахуванням десяти нових країн—членів ЄС. Інструментарій також зазнав певної модифікації, проте, на думку організаторів, зазначені зміни не перешкождали порівняльному аналізу за окремими запитаннями.

Характер екологічних викликів у новітній період істотно змінився внаслідок зростання антропогенного тиску на глобальну природу. Актуальність екологічної проблематики в останні десятиліття зумовлює зацікавленість керівних органів ЄС в моніторингу екологічної громадської думки. Так, у центрі уваги опитування 2007 року опинилися такі теми: загального ставлення до довкілля, зокрема виявлення змістового наповнення цього поняття на підставі ініціальних асоціацій та з'ясування головних причин занепокоєння; з'ясування персоналізованого ставлення до довкілля на підставі особистісних установок та відповідної поведінки; уявлення про екологічну політику, а саме про прийнятність підходів до сталого розвитку, бажані варіації такої політики, рівень підтримки європейської екологічної політики та ролі ЄС як її виконавця; інформаційне екологічне забезпечення, насамперед за суб'єктивною оцінкою поінформованості, виявлення тем, про які респонденти знають найменше, і, зрештою, головні канали отримання екологічної інформації (Spezial Eurobarometer, 2008).

Стратегічний документ «Європа-2020» визначив план сталого розвитку ЄС до 2020 року на засадах розумного економічного зростання (smart growth) із пріоритетами низьковуглецевої, енерго- та ресурсозберезувальної, соціально орієнтованої економіки. Зазначені пріоритети синхронізувалися із ключовими цілями європейської екологічної політики, закладеними у 7-й Програмі дій з довкілля (ЕАР), розрахованій до вказаного терміну. В період реалізації згаданих програмних документів ЄС було проведено п'ять опитувань в рамках проекту Євробарометр з екологічної тематики.

Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» у 2018 році провів національне опитування з метою порівняльного аналізу ставлення населення України та мешканців ЄС до екологічних проблем. Для зіставлення використовували інструментарій Євробарометра за 2017 рік. Отримані результати дозволили дійти висновку, що опитані українці та громадяни ЄС поділяють засадові екологічні цінності з тією різницею, що вітчизняні респонденти, на відміну від європейців, продемонстрували значні розриви між артикульованими екологічними цінностями та втіленням їх в екологічних практиках (Екологічний портрет, 2018).

Починаючи з 2021 року Інститут європейської екологічної політики (IEEP) спільно з консалтинговою компанією *GlobeScan* щорічно проводить Барометр Європейського зеленого курсу (European Green Deal Barometer) — експертне опитування за участю майже 300 фахівців зі сталого розвитку з метою аналізу динаміки виконання зазначеного курсу. Серед низки ключових проблем, які гальмують імплементацію положень Зеленого курсу, відзначено переважання політичної доцільності реалізації цього курсу над його науковим обґрунтуванням; недостатню обізнаність урядових стейкхолдерів та регуляторів, на яких покладено виконання цього курсу, щодо його мети та механізму реалізації (European Green Deal Barometer, 2021).

Моніторинг «Екологічна свідомість в Німеччині»

Національні репрезентативні опитування проводять також в окремих країнах Європейського Союзу. Зокрема, в Німеччині від 1996 року кожні два роки на замовлення профільного федерального міністерства здійснюють репрезентативні опитування про стан екологічної обізнаності та екологічної поведінки населення країни. Соціологічний аналіз характеристик екологічної свідомості ґрунтується на вивченні трьох її складових: афективний компонент (оцінка екологічного впливу), когнітивний компонент (екологічне пізнання) та екоатрибутивні патерни поведінки й діяльності.

Змістове наповнення останнього опитування охоплює різноманітні екологічні проблеми із пріоритетом впливу зміни клімату на довкілля, здоров'я та якість життя (Umweltbewusstsein, 2023). Згідно із Федеральним законом про захист клімату, ухваленим 2019 року, обсяг викидів двоокису вуглецю на 2030 рік має бути істотно скорочено порівняно з показником 1990-го. Для різних секторів економіки встановлено максимально допустимі обсяги викидів. На 2050 рік Німеччина має досягти повної кліматичної нейтральності, тобто не виробляти жодних парникових газів у чистому залишку. Досягнення такої амбітної мети залежить не лише від законодавчого регулювання екологічної політики, а й від поведінки споживачів та мобільності приватних господарств. Новітнє опитування виокремлює важливе значення принципів соціальної справедливості в перебігу екологічної реструктуризації німецької економіки, акцентуючи увагу на вимогах різних соціальних груп щодо соціально справедливого плану соціально-екологічної трансформації, шляхів досягнення збалансованого розподілу супутніх витрат екологізації, зокрема зростання тарифів на електроенергію, опалення, вартості транспорту та продуктів харчування.

Попередні висновки

В академічному дискурсі про індивідуальне ставлення до довкілля (environmental attitudes) та екологічну поведінку (environmental behavior) простежуються три періоди. На початковому етапі, до 1993 року відбувається ініціація дискурсу та з'являються перші публікації з викладенням емпіричного матеріалу; на другий період, 1993–2000 роки припадає початок інтенсивного зростання теоретичних підходів та емпіричної перевірки їх у моніторингових дослідженнях з

екологічної тематики; сучасний період характеризується величезною різноманітністю методологічних підходів, теоретичною різноманітністю. З огляду на зазначену особливість сучасного періоду окремі дослідники вважають, що систематизація результатів емпіричних досліджень з метою отримання більш узагальнених інтерпретацій є доволі проблематичним завданням саме через надмірне розмаїття соціологічних вимірювань екологічної громадської думки (Arbuckle et al., 2015: p. 210). Пролонгація активних дискусій в академічному дискурсі є свідченням того, що в цій галузі соціологічного знання остаточно не сформульовано домінуючу наукову парадигму.

Здійснений структурний аналіз інструментарію зарубіжних моніторингових емпіричних досліджень свідчить про домінування з початку 2000-х років соціально-психологічних моделей пояснення індивідуального ставлення до довкілля та екологічної поведінки, а саме превалювання соціально-психологічних змінних порівняно з соціально-структурними, ситуаційними та макрорівневими змінними. Йдеться насамперед про розвиток теорії «цінності–переконання–норми», що пояснює природоохоронну поведінку (Kaiser et al., 2005), а також теорій запланованої поведінки та ціннісних орієнтацій на тлі поступового зниження вагомості впливу парадигми людської винятковості та нової екологічної парадигми.

Більшість емпіричних досліджень зосереджується на конструктах соціально-психологічного (індивідуального) рівня та поведінкових змінних. Індуктивно згенерований перелік соціально-психологічних та поведінкових змінних включає: знання, ставлення, сприйняття, переконання, занепокоєння, світогляд, поведінку, норми, цінності, мотивацію, наміри, політичну ідеологію, довіру та низку інших (Telesiene, Hadler, 2023: p. 10). Традиційні показники «екологічної стурбованості» витісняються інструментами соціологічного вимірювання екологічної свідомості, антропоцентризму та його співвідношення з екоцентризмом. Зазначений підхід характерний і для опитувань з екологічної проблематики в Україні (Балюк та ін., 2021). Натомість в багаторічному моніторингу «Українське суспільство» показники екологічного занепокоєння/стурбованості розроблені для вимірювання радше громадської думки, ніж власне ставлення респондентів до довкілля (Стегній, 2021). Стосовно екологічної тематики вказаного моніторингу доцільно адаптувати інструментарій екологічних модулів ISSP з урахуванням обмеженості переліку цільових запитань та компактності блоків індикаторів індивідуального ставлення до довкілля та індикаторів екологічної поведінки.

Для визначення типів екологічного світогляду окремих соціально-професійних груп в Україні можна використовувати шкалу нової екологічної парадигми Р. Данлепа та К. Ван Лаера, яка пройшла успішну адаптацію в нашій країні. Також принципово можливе використання зазначеної шкали в національному моніторингу ІС НАНУ «Українське суспільство», однак її повна версія може бути коректно реалізована лише в роздатковому анкетуванні або персональних інтерв'ю з огляду на необхідність візуального ознайомлення респондента з позиціями шкали та їхню завелику кількість для найпоширенішої наразі технології CATI.

З позиції методологічної строгості для проведення коректного порівняльного аналізу з масивом даних зарубіжних опитувань з екологічної тематики слід враховувати низку обмежень, накладених технологією проведення емпіричного дослідження. Йдеться насамперед про методи побудови вибіркової сукупності та збирання первинних емпіричних даних, рівень досяжності респондентів, можливості використання поправочних коефіцієнтів (зважування масиву), період проведення опитування. Звідси навіть у разі використання ідентичних соціологічних індикаторів (інструментарію опитування) порівняння абсолютних значень виглядає проблематичним. Натомість більш продуктивним видається порівняльний аналіз власне динаміки змін соціологічних показників екологічної громадської думки в Україні та відповідної динаміки змін у зарубіжних опитуваннях на екологічні теми. В цілому ж проведення коректного порівняльного аналізу соціологічних показників екологічної громадської думки в Україні та результатів зарубіжних опитувань можливе лише за умови участі у крос-національних проєктах з дотриманням єдиних методологічних та методичних вимог до всіх його національних учасників (як приклад, екологічні модулі ISSP).

Мета моніторингу екологічної громадської думки в Україні полягає в розкритті генези та діагностиці сучасних екологічних уявлень населення. Оцінки зрілості суджень та позицій громадян щодо екологічних проблем, або іншими словами, розвиненості масових екологічних уявлень мають соціально-нормативне походження. Домінуючий в українському суспільстві норматив, або ідеал екологічного світогляду, характеризує такі сполучення знань, цінностей, практичних норм, які допомагають суспільству усвідомити суть реальних екологічних проблем і виробляти адекватні реакції на наявну та майбутню ситуації.

Головні завдання такого моніторингу полягають у виявленні соціальних змін як похідної антропогенного впливу на довкілля (особливо масштабних екологічних наслідків сучасної російсько-української війни), в аналізі тенденцій таких змін, прогнозуванні впливу заходів екологічної політики та її коригуванні з урахуванням наявних екологічних орієнтацій громадської думки. За допомоги моніторингу реалізується також завдання інформаційно-аналітичного забезпечення процесу визначення пріоритетів у розв'язанні найгостріших екологічних проблем.

Емпіричне вивчення екологічних орієнтацій населення України зумовлює визначення у свідомості екологічної парадигми або моделі сприйняття *екологічної ситуації*. Якщо під останньою розуміти стан довкілля, з яким безпосередньо чи опосередковано взаємодіє соціальний суб'єкт, а під *екологічною проблемою* — усвідомлення суб'єктом невідповідності між бажаною та реальною екологічними ситуаціями, то парадигма — це узагальнювальна оцінно-пізнавальна схема відображення проблеми у свідомості суб'єкта.

В емпіричному аналізі екологічних орієнтацій населення України ця парадигма має визначатися на підставі типологічного розгляду її елементів; це зокрема:

— ціннісні орієнтації, які виражають ставлення до екологічної ситуації в ракурсі потреб суб'єкта. Своєю чергою, останні мають діставати відображення в уявленнях щодо бажаної ситуації;

— переконання — пояснення причин виникнення екологічних проблем;
 — норма, що характеризує ставлення до соціальних дій-заходів з розв'язання наявних екологічних проблем.

Екологічний блок моніторингу суспільних змін також потребує виявлення чинників, які детермінують індикатори екологічної свідомості. До таких факторів належать, з одного боку, повсякденний досвід, безпосередні взаємовідносини респондента з довкіллям, а з іншого — опосередковані контакти. Для моніторингу екологічної громадської думки в Україні вкрай важливим є врахування особливостей соціально-політичного контексту.

Аналіз поточної внутрішньополітичної ситуації в Україні, зокрема фактичне блокування діяльності роботи парламенту внаслідок надмірної концентрації владних повноважень з боку президентської гілки влади, дає підстави схарактеризувати наявну політичну систему України як «патрональну демократію». Провладна політична партія є фактично «партією патрона», оскільки верховний патрон де-факто і не обов'язково де-юре ухвалює всі основні рішення партії, а його повноваження не обмежені формальними партійними правилами (статутом). Метою такої партії є розширення і поглиблення неформальної патрональної мережі згори донизу. В таких умовах методологія соціологічного вимірювання екологічної громадської думки має також ґрунтуватися на соціологічних показниках рівня екологічної демократії, як-от доступ до екологічної інформації, участь в ухваленні екологічно важливих рішень та доступ до правосуддя з екологічних питань.

На тлі масштабних екологічних наслідків, спричинених використанням надпотужних сучасних озброєнь під час активних бойових дій, додатковим завданням є моніторинг найпоширеніших джерел екологічної небезпеки за місцем проживання респондентів. Таким чином, перспектива подальших розвідок методологічних засад моніторингу екологічної громадської думки в сучасному українському суспільстві потребує розроблення конкретних соціологічних індикаторів, релевантних щодо зазначених особливостей соціального контексту.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Блок запитань з екологічної тематики WVS (1990–2022)

Теми	Індикатори	Хвилі опитування, номери запитань					
		1990–1994	1995–1998	1999–2004	2005–2009	2010–2014	2017–2022
Екологічна політика, актуальність захисту довкілля	<i>Зараз я зачитаю кілька тверджень про навколишнє середовище. Для кожного зачитаного, чи можете ви сказати мені, згодні Ви цілком, просто згодні, не згодні чи цілком не згодні?</i> Збільшити податки, якщо використовувати їх для запобігання забрудненню навколишнього середовища	V13	V38	V34	V106	–	–

Екологічна політика, актуальність захисту довкілля	Уряд повинен зменшити забруднення навколишнього середовища	V14	-	V35	V107	-	-
	Усі розмови про навколишнє середовище викликають у людей тривогу	V15	-	-	-	-	-
	Борючись із безробіттям, ми повинні змиритися з екологічними проблемами	V16	-	-	-	-	-
	Захист навколишнього середовища та боротьба із забрудненням є менш актуальними, ніж припускається	V17	-	-	-	-	-
	Екологічні проблеми [назва країни] можна розв'язати без будь-яких міжнародних угод щодо їх розв'язання	-	V40	-	-	-	-
	<i>Я перерахую назви деяких організацій. По кожній з них, будь ласка, скажіть, наскільки Ви їм довіряєте.</i> Організації екологічного руху*	-	V147	V158	V143	V122	Q79
Екологізм vs економізм	<i>Ось два твердження, які люди іноді висловлюють, обговорюючи навколишнє середовище та економічне зростання. Яке з них ближче до вашої власної точки зору?</i> А. Захист навколишнього середовища має бути пріоритетним, навіть якщо це спричиняє уповільнення економічного зростання та деяку втрату робочих місць В. Економічне зростання та створення робочих місць мають бути головним пріоритетом, навіть якщо навколишнє середовище певною мірою страждає		V41	V36	V104	V81	Q111
Антропоцентризм vs екоцентризм	<i>Для кожної з наступних пар тверджень скажіть, будь ласка, яке з них найбільше відповідає вашим власним поглядам:</i> Людина повинна опанувати природу Люди повинні співіснувати з природою	-	V49	V37	-	-	-
Екологічні патерни поведінки	<i>Зараз я назву різні громадські організації. Скажіть чи Ви є членом якихось із них, і якщо так, наскільки активно берете участь в їхній роботі?</i> Екологічні організації	-	V33	-	V29	V30	Q99
	<i>Зараз я зачитаю деякі твердження про навколишнє середовище. По кожному з них, скажіть, згодні Ви цілком, просто згодні, не згодні чи цілком не згодні?</i> Я готовий віддавати частину свого доходу на захист довкілля	V12	-	V33	V105	-	-
	Я готовий купувати речі на 20% дорожче, якщо це допоможе захистити довкілля	-	V39	-	-	-	-
	<i>Що з цього, якщо таке було, ви робили за останні 12 місяців, тікляючись про довкілля?</i> Ви обирали побутові товари, які, на вашу думку, є кращими для навколишнього середовища?	-	V42	-	-	-	-
	Чи вирішили ви з екологічних міркувань повторно використати або переробити щось, а не викинути?	-	V43	-	-	-	-
	Чи зменшили Ви споживання води	-	V44	-	-	-	-
	Екологічна акція: участь у зборах, підписання петиції	-	V45	-	-	-	-

Екологічні патерни поведінки	Екологічна акція: посприяти екологічній організації [її діяльності]	-	V46	-	-	-	-
	За останні два роки Ви: Давали гроші екологічній організації?	-	-	-	-	V82	-
	Брали участь у демонстраціях з екологічних причин?		—	-	-	V83	-
Екологічні проблеми за місцем проживання	Я збираюся зачитати перелік екологічних проблем, з якими стикаються багато громад. Будь ласка, скажіть мені, наскільки серйозним ви вважаєте кожну з них у своїй громаді. Це дуже серйозно, певною мірою серйозно, не дуже серйозно чи взагалі несерйозно?	-	-	-	V108	-	-
	Погана якість води						
	Погана якість повітря	-	-	-	V109	-	-
Глобальні екологічні проблеми	Погана каналізація та санітарія	-	-	-	V110	-	-
	А тепер розглянемо екологічні проблеми світу в цілому. Будь ласка, скажіть мені, наскільки серйозним ви вважаєте кожну з наступних проблем для світу в цілому. Це дуже серйозно, певною мірою серйозно, не дуже серйозно чи взагалі несерйозно?	-	-	-	V111	-	-
	Глобальне потепління або парниковий ефект						
	Втрата рослин або тварин	-	-	-	V112	-	-
	Забруднення річок, озер та океанів	-	-	-	V113	-	-

* В англomовному оригіналі інструментарію пропонується альтернатива «Екологічний рух» (The Environmental Protection Movement), хоча у формулюванні запитання фігурує саме «перелік організацій» (див.: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>).

Додаток 2

Тематичні блоки трьох екологічних модулів ISSP (1993–2010)

Теми	Індикатори	Хвили опитування, номери запитань		
		1993	2000	2010
Рівень лібералізму/авторитарності	Дітей слід виховувати слухняними чи самостійними?	Q1	-	-
Довіра до наукових досліджень	Перебільшена віра в науку	Q4	Q3	Q9a
	Наука приносить більше шкоди, ніж користі	Q4	Q3	Q9b
	Будь-які втручання людини в природу є шкідливими	Q4	-	-
	Досліди на тваринах виправдані, якщо допомагають врятувати життя	Q6d	Q5b	-
Ставлення до довкілля, світу природи	Тварини мають однакові з людиною моральні права	Q5c	-	-
	Ми повинні поважати природу, оскільки вона створена Богом	Q5d	-	-
	Природа буде благополучною, якщо ми залишимо її у спокої	Q6b	-	-
	Природа — це боротьба за виживання	Q6e	-	-

Ставлення до довкілля, світу природи	Економічний розвиток [назва країни] буде уповільнюватися доки ми не станемо більше турбуватися про довкілля	-	Q16c	Q19c
	Земля не зможе витримати нинішнього темпу приросту населення	-	Q5d	Q11c
	Природа священна, натхненна або важлива?	Q7	Q6	-
Рівень наукових і екологічних знань	Будь-яка радіоактивність створюється людиною	Q10a	-	-
	Антибіотики не можуть вбити віруси	Q10b	Q9a	-
	Астрологія має певну наукову істину	Q10c	-	-
	Люди походять від доісторичних тварин	Q10d	Q9b	-
	Всі хімікати можуть викликати рак	Q10e	Q9c	-
	Радіоактивність завжди вбиває	Q11a	Q9d	-
	Радіоактивні відходи будуть небезпечними впродовж тисячоліть	Q11b	-	-
	«Парниковий ефект» викликаний «діркою» в атмосфері	Q11c	Q9e	Q23a
	Використання енергоносіїв посилює «парниковий ефект»	Q11d	Q9f	Q23b
	Пестициди та хімікати у продуктах харчування викликають рак	Q11e	-	-
	Люди спричинили вимирання рослин і тварин	Q11f	-	-
	Автомобіль не забруднює довкілля	Q11g	-	-
Рівень обізнаності щодо причин екологічних проблем, які найбільше турбують Вас / Вашу сім'ю	-	-	Q8a	
Небезпека конкретних екологічних проблем	Імовірність екологічної катастрофи внаслідок аварії на АЕС	-	Q17	
	Вплив забруднення повітря автомобілем на зростання захворюваності	Q12c	-	
	АЕС для мене / моєї сім'ї	Q13b	-	
	забруднення повітря промисловими викидами для мене / моєї сім'ї	Q14b	-	
	пестицидів у сільському господарстві для мене/моєї сім'ї	Q15b	-	
	забруднення водойм для мене / моєї сім'ї	Q16b	-	
	зростання в усьому світі температури для мене / моєї сім'ї	Q17b	-	
	Які екологічні проблеми становлять найбільшу загрозу для мене/моєї сім'ї?	-	-	Q7b
Роль особистості, бізнесу, уряду/екологічна політика	Громадяни самі вирішують, як охороняти довкілля, або уряд їх примушує це робити	Q18a	Q13a	Q15a
	Підприємці самі вирішують, як охороняти довкілля, або уряд їх примушує це робити	Q18b	Q13b	Q15b
	Населення [назва країни] робить більше чи менше для охорони довкілля, ніж інші	-	Q14	Q16
	Хто робить більше для охорони довкілля: бізнес чи прості люди?	-	Q15a	-
	Влада чи бізнес	-	Q15b	-
	Населення чи влада	-	Q15c	-

Глобальне співробітництво	Для розв'язання екологічних проблем мають бути укладені міжнародні угоди	-	Q16a	Q19a
Роль бідних та багатих країн	Від бідних країн, на відміну від багатих, не слід очікувати значних зусиль із захисту довкілля	-	Q16b	Q19b
Довіра до джерел інформування з екологічної проблематики	<i>Рівень довіри:</i> до ділових і промислових кіл	-	Q18a	-
	до неурядових екологічних організацій	-	Q18b	-
	до урядових установ	-	Q18c	-
	до газет	-	Q18d	-
	до радіо і телебачення	-	Q18e	-
	до науковців	-	Q18f	-
Екологічно дружня поведінка вдома	<i>Як часто Ви: ...?</i> купуєте екологічно чисті продукти	Q19b	-	-
	відмовляєтесь від споживання м'яса	Q19c	-	-
	обмежуєте використання електроенергії	-	-	-
	обмежуєте використання води	-	-	-
Використання автомобіля	відмовляєтесь від користування своїм автомобілем	Q19d	Q19b	Q20c
Релігійність	Чи вірите Ви в Бога?	Q22	Q22	-
Соціальна довіра	Наскільки люди отримують вигоду за Ваш рахунок	-	-	Q4b
	Рівень довіри до керівництва країни	-	-	Q5a
	Рівень особистої вигоди політиків в їхній політичній діяльності	-	-	Q5b
Джерела енергії	Які види енергії мають бути використані [назва країни] для забезпечення її енергетичних потреб у майбутньому	-	-	Q18

Додаток 3

Структура інструментарію четвертого екологічного модуля ISSP (2020)

Теми	Індикатори	Хвили опитування, номери запитань			
		1993	2000	2010	2020
Актуальність екологічних проблем	Яка з проблем найважливіша для країни?	-	-	Q1a	Q1a
	Яка проблема друга за важливістю?	-	-	Q1b	Q1b
	Загальний рівень стурбованості екологічними проблемами	-	-	Q6	Q6
	Які екологічні проблеми становлять найбільшу небезпеку для країни?	-	-	Q7a	Q7
Рівень лі-вих/правих поглядів	Приватне підприємство — кращий спосіб розв'язувати проблеми	Q2a	Q1a	Q2a	Q2a
	Уряд повинен скоротити розрив у доходах між багатими та бідними	Q2b	Q1b	Q2b	Q2b

Націоналізм	Країна [назва] повинна обмежити ввезення в країну іноземних товарів, щоб захистити свою економіку	-	-	-	Q2c
	Країна [назва] повинна обмежити приплив мігрантів, щоб захистити наш уклад життя	-	-	-	Q2d
	Міжнародні організації забирають дедалі більше влади у [назва] уряду	-	-	-	Q2e
Пост-матеріальні цінності	Що найважливіше для країни та що першою чергою слід робити?	Q3	Q2a	Q3a	Q3a
	Що є наступним за важливістю і що слід робити в другу чергу	Q3	Q2b	Q3b	Q3b
Соціально-політична довіра	Загальна довіра до людей	-	-	Q4a	Q4
	Довіра до інституцій: університетських дослідницьких центрів	-	-	-	Q5a
	ЗМІ	-	-	-	Q5b
	бізнесу	-	-	-	Q5c
	парламенту країни [назва]	-	-	-	Q5d
Ставлення до довкілля, науки та природи	Причина зміни клімату: природні процеси vs діяльність людини	-	-	-	Q8
	Вплив зміни клімату для світу	-	-	-	Q9a
	Вплив зміни клімату для країни [назва]	-	-	-	Q9b
	Сучасна наука здатна розв'язувати екологічні проблеми		Q3	Q9c	Q10a
	Люди надто переймаються довкіллям на противагу зайнятості	Q5a	Q4	Q10a	Q10b
	Майже все, що ми робимо, шкодить довкіллю	Q5b	Q4	Q10b	Q10c
	Ми занадто переймаємося шкодою, яку завдає довкіллю прогрес	Q6a	Q4	Q10c	Q10d
	Для збереження довкілля потрібно економічне зростання	Q6c	Q5a	Q11a	Q10e
	Економічне зростання завжди шкодить довкіллю	Q6f	Q5c	Q11b	Q10f
Поведінка респондента та захист довкілля	Готовність платити більшу ціну за товари та послуги заради захисту довкілля	Q8a	Q7a	Q12a	Q11a
	Готовність платити більші податки заради захисту довкілля	Q8b	Q7b	Q12b	Q11b
	Готовність відмовитися від деяких зручностей в житті заради захисту довкілля	Q8c	Q7c	Q12c	Q11c
	Кількість поїздок на літаку	-	-	-	Q17a
	Кількість годин, проведених в автомобілі, іншому транспортному засобі	-	-	-	Q17b
	Скільки днів на тиждень ви зазвичай їсте яловичину, баранину або продукти, які їх містять?	-	-	-	Q17c
	Кількість кімнат у квартирі (приватному будинку), де проживає респондент	-	-	-	Q18
	Як часто Ви сортуєте сміття?	Q19a	Q19a	Q20a	Q19a

Поведінка респондента та захист довкілля	не купуєте шкідливі товари, які можуть завдати шкоду довкіллю	-	-	Q20f	Q19b
	Членство в екологічних організаціях	Q20	Q20	Q21	Q20
	<i>Чи доводилось Вам за останні 5 років: підписувати заяви, петиції з екологічних проблем?</i>	Q21a	Q21a	Q22a	Q21a
	давати гроші екологічній громадськості?	Q21b	Q21b	Q22b	Q21b
	брати участь в екологічних мітингах?	Q21c	Q21c	Q22c	Q21c
Цінування природи	Ставлення до скорочення розміру природоохоронних територій задля їх господарського освоєння	-	-	-	Q11d
	Наскільки респондентові подобається проводити час на природі?	-	-	-	Q15
	Як часто за останній рік респондент проводить час на природі?	-	-	-	Q16
Екологічна дієвість, скептицизм	Мені надто важко зробити що-небудь для збереження довкілля	Q9a	Q8a	Q13a	Q12a
	Я роблю все, що на користь довкілля, навіть якщо це вимагає додаткових витрат або часу	Q9b	Q8b	Q13b	Q12b
	У житті є більш важливі речі, ніж захист довкілля	-	Q8c	Q13c	Q12c
	Не бачу сенсу роботи що-небудь для захисту довкілля, доки інші не роблять цього	-	Q8d	Q13d	Q12d
	Багато заяв про загрозу довкіллю є перебільшенням	-	Q8e	Q13e	Q12e
	Складно зрозуміти, корисний чи шкідливий мій спосіб життя для довкілля	-	-	Q13f	Q12f
	Екологічні проблеми впливають на моє повсякденне життя	-	-	Q13g	Q12g
Небезпека конкретних екологічних проблем	<i>Рівень небезпеки для довкілля: забруднення повітря автомобілем</i>	Q12a	Q10a	Q14a	Q13a
	забруднення повітря промисловими викидами	Q14a	Q11a	Q14b	Q13b
	пестицидів у сільському господарстві	Q15a	Q11b	Q14c	Q13c
	забруднення водою	Q16a	Q11c	Q14d	Q13d
	зростання в усьому світі температури	Q17a	Q12a	Q14e	Q13e
	модифікованих сільськогосподарських культур	-	Q12b	Q14f	Q13f
	атомної електростанції	Q13a	Q11d	Q14g	Q13g
Екологічна політика	Заходи зі стимулювання підприємців турбуватися про довкілля	-	-	Q17a	Q14a
	Заходи зі стимулювання населення турбуватися про довкілля	-	-	Q17b	Q14b
Екологічна шкода	<i>За останній рік наскільки сильно заторкнули місцевість, в якій проживає респондент? забруднення повітря</i>	-	-	-	Q22a
	забруднення води	-	-	-	Q22b
	екстремальні погодні явища	-	-	-	Q22c

Шкала нової екологічної парадигми

Формулювання запитання: «Нижче наведені твердження про зв'язок між людьми та довкіллям. Для кожного з них, будь ласка, вкажіть чи Ви цілком погоджуєтесь, радше погоджуєтесь, не визначилися, радше не погоджуєтесь, цілком не погоджуєтесь із ними».

1. Ми наближаємось до граничної кількості людей, яку земля може підтримувати	1	2	3	4	5
2. Людина має право змінювати природне середовище відповідно до своїх потреб	1	2	3	4	5
3. Коли люди втручаються в природу, це часто призводить до катастрофічних наслідків	1	2	3	4	5
4. Людська винахідливість гарантує, що ми НЕ робимо землю нежиттєздатною	1	2	3	4	5
5. Люди сильно зловживають можливістю використовувати довкілля	1	2	3	4	5
6. На землі є достатньо багато природних ресурсів, нам слід лише навчитися їх розробляти	1	2	3	4	5
7. Рослини та тварини мають таке ж право на існування, як і люди	1	2	3	4	5
8. Природний баланс достатньо стійкий, щоб впоратися із впливом сучасних індустріальних держав	1	2	3	4	5
9. Незважаючи на свої особливі здатності, люди досі підкоряються законам природи	1	2	3	4	5
10. Так звана екологічна криза, з якою стикається людство, дуже перебільшена	1	2	3	4	5
11. Земля схожа на космічний корабель з дуже обмеженим простором і ресурсами	1	2	3	4	5
12. Люди призначені панувати над рештою природи	1	2	3	4	5
13. Баланс у природі дуже тонкий і легко порушується	1	2	3	4	5
14. З часом люди дізнаються достатньо про те, як працює природа, щоб мати змогу керувати нею	1	2	3	4	5
15. Якщо ситуація буде і далі розвиватися, як це відбувається зараз, незабаром ми зазнаємо великої екологічної катастрофи	1	2	3	4	5

Джерела / References

Akulenko, L., Balakireva, O. et al. (2020). *World Values Survey 2020 in Ukraine*. [In Ukrainian]. Kyiv: Ukrainian Center of European Policy. [= Акуленко, Балакірева та ін. (2020). *Світове дослідження цінностей 2020 в Україні*. Київ: Український центр європейської політики].

Albrecht, D., Bultena, G., Hoiberg, E., Nowak, P. (1982). The new environmental paradigm scale. *Journal of Environmental Education*, 13, 39-43.

Alam, M. (2021). Environmental activists' hysteresis as a driving force for establishing environmental actions against urban forest privatization in Bandung, Indonesia. *International Sociology*, 36(6), 801-818.

The American Environmental Values Survey. (2006). *American Views on the Environmental in an Era of Polarization and Conflicting Priorities*. Washington: ecoAmerica.

Arbuckle, J.G., Morton, L.W., Hobbs, J. (2015). Understanding farmer perspectives on climate change adaptation and mitigation: the roles of trust in sources of climate information, climate change beliefs, and perceived risk. *Environmental Behavior*, 47, 205-234.

Arcury, T.A. (1990). Environmental attitudes and environmental knowledge. *Human Organization*, 49, 300-304.

Baliuk, S., Klauning, N., Chetvertukhina, L., Koval-Honchar, M. (2021). *Environmental trends in Ukraine: citizens' view*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17805.pdf> [= Балюк С., Клаунінг Н., Четвертухіна Л., Коваль-Гончар М. (2021). *Екологічні тренди в Україні: погляд громадян*].

Bernstein, J. (2016). *Renewing the New Environmental Paradigm Scale: The understanding Diversity of contemporary environmental Worldviews*. University of Hawai'i at Mānoa.

Best, H., Mayerl, J. (2013). Values, Beliefs, Attitudes: An Empirical Study on the Structure of Environmental Concern and Recycling Participation. *Social Science Quarterly*, 94, 691-714.

Borgstedt, S., Christ, T., Reusswig, F. (2010). *Umweltbewusstsein in Deutschland. Ergebnisse einer repräsentativen Bevölkerungsfrage*. Berlin: BWU.

Bourdieu, P. (1997). *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.

Dunlap, R.E., Van Liere, K.D. (1978). The «new environmental paradigm»: A proposed measuring instrument and preliminary results. *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.

Dunlap, R.E. (1995). Public Opinion and Environmental Policy. In: *Environmental Politics and Policy: Theories and Evidence* (pp. 63-114). Durham: Duke University Press.

Dunlap, R.E. (2008). The New Environmental Paradigm Scale: From Marginality to Worldwide Use. *Journal of Environmental Education*, 40(1), 3-18.

Dunlap, R.E., York, R. (2008). The Globalization of Environmental Concern and the Limits of the Post-Materialist Explanation: Evidence from Four Cross-National Surveys. *Sociological Quarterly*, 49, 529-563.

Dunlap, R.E., Van Liere, K.D., Mertig, A.G., Jones, R.E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm. A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425-442.

Echavarren, J.M. (2017). From Objective Environmental Problems to Subjective Environmental Concern: A Multilevel Analysis Using 30 Indicators of Environmental Quality. *Society & Natural Resources*, 30, 145-159.

Ecological portrait of a citizen of Ukraine: comparative analysis with the EU and recommendations. Analytical paper. (2018). Resource and Analytical Center «Society and Environment». [In Ukrainian]. [= *Екологічний портрет громадянина України: порівняльний аналіз з ЄС та рекомендації*. Аналітичний документ. (2018). Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля»].

The Environmental Monitor. (1997). *Global Public Opinion on the Environment*. Toronto: Environics International.

Ester, P., Van der Meer, F. (1982). Determinants of Individual Environmental Behavior: An Outline of a Behavioral Model and Some Research Findings. *The Netherlands Journal of Sociology*, 18, 57-94.

European Green Deal Barometer. (2021). Institute for European Environmental Policy, GlobeScan. Retrieved from: <https://think2030.eu/think-timeline/uploads/2022/05/European-Green-Deal-Barometer-2021-IEEP-and-GlobeScan.pdf>

The Europeans and their Environment. (1982). Brussels: Commission of the European Communities.

Europeans and the Environment. (1992). Survey conducted in the Context of the Eurobarometer 37.0. Brussels: INRA (Europe) European Coordination Office.

Europeans and the Environment. (1995). Survey conducted in the Context of the Eurobarometer 43.1 bis. Brussels: INRA (Europe) E.C.O.

Franzen, A. (2003). Environmental Attitudes in International Comparison: An Analysis of the ISSP Surveys 1993 and 2000. *Social Science Quarterly*, 84, 297-308.

Green, D.P., Citrin, J. (1994). Measurement error and the structure of attitudes: Are positive and negative judgments opposites? *American Journal of Political Science*, 38, 256-281.

Heberlein, T.A. (2012). *Navigating Environmental Attitudes*. Oxford, New York: Oxford University Press.

- Hill, N. (2023). *Climate Change: The More You Know, The More You Care*. Retrieved from: <https://ecoamerica.org/american-climate-perspectives-survey-2023-vol-i-blog/>
- Kaiser, F.G., Hübner, G., Bogner, F.X. (2005). Contrasting the Theory of Planned Behavior with the Value-Belief-Norm Model in Explaining Conservation Behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 35, 2150-2170.
- Kiss, C., Poltimae, H., Struminska, M., Ewing, M. (2006). *Environmental Democracy*. The Access Initiative Europe; The EMLA Association.
- Kopnina, H. (2012). "People are not plants, but both need to grow": qualitative analysis of the new ecological paradigm scale for children. *Environmentalist*, 32, 394-404.
- Kriazh, I.V. (2021). The «new ecological paradigm» scale: experience of its use in Ukraine. [In Ukrainian]. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin, series «Psychology»*, 70, 86-93. [= Кряж, І.В. (2021). Шкала «нова екологічна парадигма»: досвід використання в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Психологія»*, 70, 86-93].
- Lawton, S. (2016). Linking the New Ecological Paradigm Scale to How Pro-Environmental Behavior is Developed. *Environmental Studies. Undergraduate Student Theses*, 188.
- Milfont, T.L., Hawcroft, L.J., Fischer, R. (2008). *A meta-analysis of the societal variables with environmental attitudes*. Centre for Applied Cross-Cultural Research, Victoria University of Wellington.
- Reis Neto, J. F. (2021). Validating the Scale of the New Ecological Paradigm (NEP) in Brazilian University Students. *Research, Society and Development*, 10 (4), 1-11.
- Special Eurobarometer 217 "The attitudes of European citizens towards environment". (2005). Retrieved from: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/444>
- Spezial Eurobarometer 295. *Einstellungen der europäischen Bürger zur Umwelt*. (2008). Retrieved from: <https://www.stimme.de/storage/mediadl/2415-fXZHmpAAQB>
- Stegniі, O. (2012). *Sociological reading of nature*. [In Ukrainian]. Kyiv: Center for Environmental Education and Information. [= Стегній, О. (2012). *Соціологічне прочитання природи*. Київ: Центр екологічної освіти та інформації].
- Stegniі, O. (2021). Trends in mass environmental awareness of the population of Ukraine. [In Ukrainian]. *Ukrainian society. Monitoring of social changes. 30 years of independence*, 8(22), 408-423. [= Стегній, О. (2021). Тренди масової екологічної свідомості населення України. *Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*, 8(22), 408-423].
- Sztompka, P. (1994). *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell.
- Telesiene, A., Gross, M. (2017). *Green European. Environmental behavior and attitudes in Europe in a historical and cross-national comparative perspective*. London: Routledge.
- Telesiene, A., Hadler, M. (2023). Dynamics and landscape of academic discourse on environmental attitudes and behaviors since the 1970s. *Frontiers in Sociology*, 1-14.
- Thomson, J. (2013). *New Ecological Paradigm Survey 2008: Analysis of the NEP results*. Waikato Regional Council Technical Report.
- Umweltbewusstsein in Deutschland 2022. Ergebnisse einer repräsentativen Bevölkerungsumfrage*. (2023). Berlin: BMUV.
- Wang, Y., Hao, F., Liu, Y. (2021). Pro-Environmental Behavior in an Aging World: Evidence from 31 Countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 1-13.
- What do Europeans think about the environment?* (1999). The main results of the survey carried out in the context of Eurobarometer 51.1. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Vandenbergh, M.P. (2005). Order Without Social Norms: How Personal Norm Activation Can Protect the Environment. *Northwestern University Law Review*, 99, 1101-1166.
- Van Liere, K.D., Dunlap, R.E. (1980). The Social Bases of Environmental Concern. A Review of Hypotheses, Explanations and Empirical Evidence. *Public Opinion Quarterly*, 44, 181-199.

Отримано / Received 28.02.2024

ОЛЕКСАНДР СТЕГНІЙ

Екологічна громадська думка: методологічні засади дослідження

На підставі структурного аналізу інструментарію зарубіжних моніторингових досліджень аналізуються методологічні засади вимірювання екологічної громадської думки. Детально розглянуто сучасні розробки соціально-психологічних моделей для прогнозування екологічної стурбованості та патернів екологічної поведінки, впливу соціального контексту на екологічний активізм, впливу методів вимірювання екологічної стурбованості на висновки про взаємозв'язок між матеріальними та постматеріальними цінностями. Зазначається, що традиційні показники екологічної стурбованості витісняються інструментами соціологічного вимірювання екологічної свідомості, насамперед антропоцентризму та його співвідношення з екоцентризмом. Необхідність переходу від (пост)радянської екологічної парадигми до сучасної європейської, синхронізація просування до повноправного членства в ЄС з транзитом українського суспільства від патрональної до ліберальної моделі демократії визначають особливості соціального контексту вимірювання екологічної громадської думки в Україні. Зазначені особливості соціального контексту потребують кардинального перегляду методологічних засад вимірювання екологічної громадської думки з релевантними соціологічними індикаторами. Насамперед ідеться про розроблення показників екологічної демократії, як-от рівня доступу до екологічної інформації, участі в ухваленні екологічно важливих рішень та доступу до правосуддя з екологічних питань. Стверджується, що головне завдання моніторингу екологічної громадської думки полягає у виявленні динаміки соціальних змін як похідної антропогенного впливу на довкілля, коригуванні екологічної політики з урахуванням наявних екологічних орієнтацій населення.

Ключові слова: екологічна громадська думка, соціологічні показники, методологічні засади вимірювання, екологічна свідомість, екологічна стурбованість, екологічні патерни поведінки, екологічна демократія

OLEKSANDR STEGNII

Environmental public opinion: methodological principles of research

Based on the structural analysis of the toolkit of the foreign monitoring studies, the methodological principles of measuring environmental public opinion are analyzed. Modern developments of socio-psychological models for predicting environmental concern and patterns of environmental behavior, the influence of the social context on environmental activism, the influence of methods of measuring environmental concern on conclusions regarding the relationship between material and post-material values are considered in detail. It is noted that traditional indicators of environmental concern are replaced by tools of sociological measurement of environmental awareness, primarily of anthropocentrism and its relationship with ecocentrism. The need to transition from the (post-Soviet) ecological paradigm to the modern European one, the synchronization of advancement to full membership in the EU with the transit of Ukrainian society from the patronage to the liberal model of democracy determine the features of the social context of measuring environmental public opinion in Ukraine. The specified features of the social context require a radical revision of the methodological principles of measuring environmental public opinion with relevant sociological indicators. First, we are talking about the development of indicators of environmental democracy, such as the level of access to environmental information, participation in the adoption of environmentally important decisions, and access to justice on environmental issues. It is argued that the main task of monitoring environmental public opinion is to identify the dynamics of social changes as a derivative of anthropogenic impact on the environment, to adjust environmental policy considering the existing ecological orientations of the population.

Keywords: ecological public opinion, sociological indicators, methodological principles of measurement, ecological consciousness, ecological concern, ecological patterns of behavior, ecological democracy